

Torsdag med THORS

25.10.84

HARPOR och vris-ter, dusörer och krakel passerar revy i dagens Thors-text, som utmynnar i ett klagörande av sambandet mellan Mellbom och Winston Churchill.

En gammal skolkamrat till mig från Vasa svenska lyceum – föregångaren till nutidens Övningsskola – frågade mig helt nyligen, om det svenska ordet **harpa** "gammal käring" kommer från det grekiska **harpyja**, vilket betecknade ett mytiskt kvinnoväsen, som avbildas som en rovgirig, smutsig kvinna.

Det tror jag inte. **Harpyja** är visserligen känt i svenskan redan från 1580-talet, men **harpa** "käring" anses av nutida forskare vara ett rent svenskt ord, besläktat med det dialektala verbet **harpa** "träta, fjäska". Besläktade ord finns i andra germanska språk, t.ex. det tyska dialektordet **Harpf** "käring".

Jag hälsar hjärtligt till forna kamrater och till skolan i Vasa.

Från en annan läsare kommer flera frågor av vilka den första gäller ursprunget till ordet **vrisk**.

Vrist finns också i andra germanska språk t.ex. engelskan har **wrist**, som dock betyder "handled". **Vrist** är besläktat med **vrida** och **vricka**.

En annan beteckning för en kroppsdel har intresserat samme läsare, nämligen **vad** (i **fothead**).

Det här ordet **vad** anses ha kommit från tyskans **Wade**. Det anses besläktat med ord för "böjd, krokig".

Samme läsare vill också få veta något om ursprunget till vårt ord **krakel** "bråk". – Det vet

man inte, men ordet är säkert inlånat från en lågtysk (plattysk) form, motsvarande den nutida tyskans **Krakel** och det holländska **krakeel**.

Till helt andra språk förs man av frågan varifrån det välkända ordet **dusör** kommer.

Dusör betecknar som känt "en penninggåva", "kontant erkänsla", t.ex. till någon anställd vid ett hotell. Ordet är franskt; det franska **douceur** betyder bl.a. "mildhet", men också "gåva" och "dusör". Trots den olika stavningen uttalas **dusör** och franskans **douceur** nästan helt lika.

En annan läsare undrar, vad (de latinska) uttrycken **curriculum vitae** och **in corpore** betyder.

Curriculum vitae (till verbet **curro** "jag löper") betyder "levnadsbana" och används ibland om någons självbiografiska uppgifter, t.ex. i en matrikel eller liknande.

In corpore betyder egentligen "i kroppen, i en grupp" och används i uttryck med innebörden "gemensamt", "samtliga", t.ex. "Styrelsen var närvarande i corpore".

Samme läsare säger: "I sången heter det 'När Mellbom i krig skulle draga'. Vem är denne Mellbom? Är det John Churchill, hertig av Marlborough?"

Ja. Visan går tillbaka på en fransk soldatsång ("Malbrough s'en va-t-en guerre", dvs. "M. går i krig") som antas ha knutits till Marlborough efter den stora segern vid Malplaquet över fransmännen 1709.

Marlborough var stamfader till den ätt, vars mest kände man var sir Winston Churchill, som vann berömmelse som premiärminister under andra världskriget.

Carl-Eric Thors

Torsdag med THORS

1.11.84

Hbl övergav verbens pluralformer till förmån för den ledigare singularisstilen redan i slutet av 1940-talet – det var dåvarande redaktionschefen Torsten Steinby som genomdrev den reformen. Men ännu finns det läsare som saknar (eller åtminstone minns) de sirliga "äro" och "blevo" och som fått prof. Thors att ta upp dem till diskussion i dag.

Dagens första fråga gäller en princip: "Äro exempelvis nedannämnda verbpluralformer numera helt felaktiga i högsvenskan? ... men över hälften av medlemmarna förblevo...". "Vi tacka på förhand" (i stället för förblev, tackar).

I detta fall litar jag inte på min egen språkkänsla. Jag hör till dem som i skolan fick lära sig, att man måste skriva "vi gingo, vi blevo". Reformen, dvs. det allmänna bruket av singularis av verben, genomfördes i Sverige under 1940-talet, en aning senare hos oss.

Att i nutiden skriva t.ex. "vi tacka" verkar förmodligen "egendomligt" på de yngre, men doc. Lars Alfvegren i Göteborg, som helt nyligen har utgett en skrift om reformen, har säkert rätt när han säger: "Formerna (dvs. pluralformerna av verben) känns helt visst ålderdomliga men de kommer förmodligen aldrig att helt försvinna ur språket. Åtminstone inte så länge som 'vi gå över dagstänkta berg', 'Där gingo tre jäntor i solen' lever kvar och sjungs av ungdomen."

När samme läsare nämner **vore** ("men ifall detta vore i stället för är) möjligt, anteckna...") berör han en fråga, som inte gäller pluralformerna. **Vore** är en form för imperfekt konjunktiv och uttrycker i satsen ifråga en tänkt möjlighet. **Vore** är vanligt, åtminstone i skrift. Motsvarande former av andra verb är ovanliga, t.ex. **gåves**. I rikssvensk text ser man dock ganska ofta t.ex. "det **funnes**", "om jag **finge**", och man kan ibland höra dem i tal.

Rent allmänt kan dock sägas,

att imperfekt indikativ (t.ex. **fanns**, **fick**) eller **skulle**-konstruktion har segtrat. Men **vore** är helt levande och förblir troligen det mycket länge än.

En annan läsare frågar om ordet **nutria**. "Avser det samma djur som **bisamrättan**? Varifrån kommer ordet?"

Nutria, som på svenska ibland kallas **sumpbäver** eller **bäverrätta**, lever som vild i norra Argentina och i Uruguay. Den är inte närmare släkt med bävern, men lever liksom denna vid vatten. Som känt har **nutria** en värdefull päls. Dess levnads-sätt ledde de spanska conquistadorerna (erövrarna) att kalla den med namnet **nutria**, det spanska namnet på uttern.

Vårt svenska ord **utter** och engelskans **otter** företräder ett urgammalt ord, som är besläktat med latinets **lutra**, nutidens vetenskapliga namn på uttern (l lades till av de gamla romarna.) Men spanjorerna ombildade **lutra** till sitt ord **nutria**. Vi kan därför säga att vårt ord **utter** och spanskans **nutria** ursprungligen är samma ord.

En annan läsare frågar om det rätt vanliga **bonus**: "Vilket genus har ordet, är det ett **bonus** eller en **bonus**? Från vilket språk kommer **bonus**?"

Bonus är det latinska ordet för "god", också använt i betydelsen "förmånlig". Mot denna bakgrund är det naturligt att ordet har kommit att användas i betydelsen "återbäring, t.ex. på försäkringar". – I svenskan används det med **den-genus**; det heter **en bonus**.

Så har vi en läsare som frågar om det heter **en gång** i året eller **en gång om året**. – Hos oss hör vi bägge uttrycken, men **en gång om året** är det enda brukliga i Sverige, och jag rekommenderar att vi förfar lika, åtminstone i skrift.

Samme läsare undrar, vilket ursprung **krepera** "dö" har.

Krepera brukades förr också i betydelsen "explodera" dvs. det som nu heter **krevera**. Ordet brukades tidigt i den nuvarande betydelsen "dö", "stryka med". **Krepera** kommer närmast från tyskans **krepiere** "spricka", men det yttersta ursprunget är italienskans **crepare** "spricka", också "dö".

Carl-Eric Thors